

ДАВЛАТ ТАШҚИ ҚАРЗИНИ КАМАЙТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ДАВЛАТ СИЁСАТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАЛАРИ ОРАСИДА ДАВЛАТ ҚАРЗИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Мирзамахмудов Маъруфжон Махамадшариф ўғли -
Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва
Молия вазирлиги, Стратегик режалаштириш ва
методология департаменти, бўлими бошлиғи*

Камбағалликни камайтириш иқтисодий ўсишни талаб қилади, бу эса, соғлом макроиқтисодий ва мустақкам давлат бошқаруви билан биргаликда, барқарор ва ижтимоий инклюзив ривожланишга олиб келади. Бунда, камбағаллик чегарасидан пастдаги аҳоли қатлами учун таълим олиш, соғлиқни сақлаш, сув таъминоти ва санитария хизматидан фойдаланиш ҳамда адолатли меҳнат ва молия бозорига кириш имкониятлари кенгайтирилиши зарур. Бундан ташқари, камбағалларнинг иқтисодий зарбалар ва табиий офатларга заифлигини камайтириш, уларнинг фаровонлигини ошириш ҳамда инсон капиталига, юқори хавфли ва юқори даромадли фаолиятга сармоя киритишни рағбатлантириш керак.

Ўз ўрнида, иқтисодий ўсиш ва иқтисодий ривожланиш 2 хил концептуал тушунча бўлиб, ушбу тушунчаларни қуйида келтирилган таққослама жадвал орқали фарқлаш мумкин.

1-жадвал

Иқтисодий ривожланиш ва иқтисодий ўсиш [1]

	Иқтисодий ривожланиш	Иқтисодий ўсиш
Таъриф	Иқтисодий ривожланиш мамлакат ижтимоий – иқтисодий тузилишидаги прогрессив ўзга-ришлар (институционал ва технологик ўзгаришлар) билан бирга даромадлар, жамғармалар ва инвестициялар ўзгаришини назарда туттади.	Иқтисодий ўсиш деганда мамлакатда товар ва хизматлар реал ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиши тушунилади.
Фактор	Ривожланиш инсон капиталининг ўсиши, тенгсизлик кўрсаткичларининг камайиши ва аҳоли турмуш сифатини яхшилайдиган таркибий ўзгаришлар билан боғлиқ.	Ўсиш ялпи ички маҳсулотнинг таркибий қисмлари: истеъмол, давлат харажатлари, инвестициялар, соф экспортнинг босқичма-босқич ўсиши билан боғлиқ.
Ўлчов	Иқтисодий ривожланишни ўлчаш учун инсон тараққиёти индекси (Инсон тараққиёти индекси), гендерга боғлиқ индекс, инсон камбағаллиги индекси (ҲПИ), чақалоқлар ўлими, саводхонлик даражаси ва бошқалар каби сифат кўрсаткичлари қўлланилади.	Иқтисодий ўсиш реал ЯИМ ёки аҳоли жон бошига даромаднинг ўсиши каби миқдорий омиллар билан ўлчанади.
Самараси	Иқтисодий ривожланиш иқтисодиётда сифат билан бир қаторда миқдорий ўзгаришларга олиб келади. Иқтисодий ривожланиш мамлакатда ҳаёт сифатининг ривожланишини акс эттиради.	Иқтисодий ўсиш иқтисодиётда миқдорий ўзгаришларни келтириб чиқаради. Иқтисодий ўсиш миллий ёки аҳоли жон бошига даромаднинг ўсишини акс эттиради.

Иқтисодий ўсиш ривожланаётган мамлакатларда камбағалликни камайтириш ва ҳаёт сифатини яхшилашнинг энг кучли воситасидир. Мамлакатлар ўртасидаги тадқиқотлар ҳам, ривожланган мамлакатлар тажрибаси ҳам тез ва барқарор ўсиш нафақат кунига 1,9 доллардан кам даромадга эга бўлган одамларнинг жамиятдаги улушини кескин камайтиришнинг биринчи мақсади балки келажак авлод учун пойдевор эканлигини исботлайди. Хусусан, иқтисодий ривожланиш фаровонлик ва имкониятларини яратади: бандлик ва юқори маош билан таъминланганлик имкониятлари ота-оналарнинг фарзандларини мактабга юбориш орқали таълим олишига сармоя киритишни рағбатлантиради. Бу кучли ва прогрессив тадбиркорлар (ғайратли) ёшлар гуруҳининг пайдо бўлишига олиб келиши орқали кучли давлат бошқарувига асос бўлиб хизмат қилади. Шундай қилиб, кучли иқтисодий ўсиш инсон тараққиётига ёрдам беради, бу эса ўз навбатида, иқтисодий ўсишга ёрдам беради.

Аммо турли шароитларда ўхшаш иқтисодий ўсиш суръатлари камбағалликка, камбағалларнинг бандлик истиқболларига ва инсон тараққиётининг бошқа кўрсаткичларига таъсир кўрсатиши мумкин. Ўсишнинг камбағалликни қай даражада камайтириши камбағалларнинг ўсиш жараёнида иштирок этиши ва унинг даромадларидан улуш олиш даражасига боғлиқ. Жумладан, камбағалликни камайтириш учун ўсиш суръати ҳам, шакли ҳам муҳимдир.

Ривожланаётган мамлакатларнинг кенг тажрибасини таққослаш натижасида тез ва барқарор иқтисодий ўсиш камбағалликни камайтириш учун ягона энг муҳим йўл эканлиги кўрини ҳақида кучли далилларни кўрсатади.

Шу билан бирга, давлат томонидан камбағалликни камайтиришга қаратилган сиёсат кўп қиррали бўлиб, булар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Ижтимоий ҳимояни манзиллилигини таъминлаш;
- Таълим тизимини янада ривожлантириш;
- Соғлиқни сақлаш тизимининг сифатини ошириш;
- Бандлик даражасини ошириш;
- Тадбиркорликни ривожлантириш;
- Ҳудудларни комплекс ривожлантириш;
- Инфратузилмани ривожлантириш;
- Экологик барқарорликка эришиш;
- Макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш.

Шу жумладан, мамлакатда камбағаллик даражасини пасайтириш иқтисодий ривожланишни ва иқтисодий ривожланишни жадаллаштириш иқтисодий ўсишни талаб этади. Давлат сиёсатида олиб борилаётган ислохотлар, хусусан инфратузилмага критилаётган инвестициялар, эса ижтимоий инклюзив ривожланишга интилишда сезиларли ҳисса қўшади.

Жаҳон банки маълумотларига мувофиқ, дунё миқёсида 840 миллион одам ҳар қандай об-ҳавога мос келадиган йўллардан 2 километрдан кўпроқ масофада яшайди, 1 миллиард одам электр энергиясидан маҳрум, 4 миллиард одам эса интернетга уланмаган [2]. Камбағалликни қисқартириш ва Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш, албатта қуйида келтирилган инфратузилма бўшлиқларини бартараф қилиш орқали эришилади:

Таълим ва соғлиқни сақлаш хизматларидан фойдалани учун қишлоқ йўлларини ва хавфсиз транспортни таъминлаш;

Рақамли алоқани яхшилаш учун қишлоқлардаги поликлиникалар, мактаблар ва уй хўжаликларини электрлаштириш;

Ўлим ва касалланишни камайтириш учун ривожланган йўл ҳаракати хавфсизлик тизими ва озиқ-овқат хавфсизлиги таъминлаш;

Инфратузилма инвестисияларини амалга ошириш учун зарур бўлган рақамли ва бошқа малакавий кўникмаларни мустаҳкамлаш.

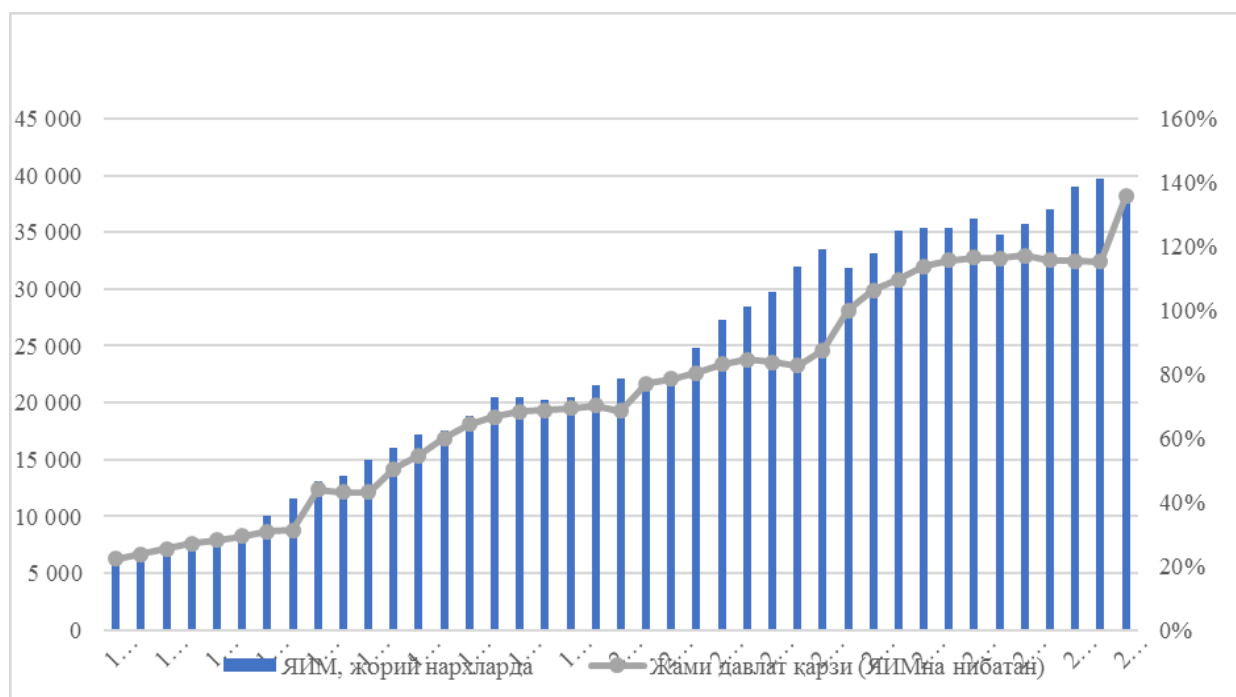
Шу билан бирга, кўплаб бошқа халқаро ташкилотлар томонидан ўтказилган тадқиқотлар ҳам инфратузилмага киритилаётган инвестиция камбағалликни қисқартиришда самаралироқ эканлигини кўрсатади. Хусусан, тўғридан-тўғри меҳнатга асосланган усуллардан фойдаланган ҳолда инфратузилмани қуриш ва уни сақлаш, шунингдек маҳаллий ресурслардан (меҳнат, қурилиш воситалари) кўпроқ фойдаланиш маҳаллий иқтисодиётни янада рағбатлантиради ва ўз-ўзидан бандликни оширган ҳолда маҳаллий аҳоли учун даромад олиш имкониятларини оширади.

Бироқ, халқаро ривожланиш ҳамжамиятидаги кўпчилик инфратузилмага киритилаётган инвестицияларнинг камбағалликни қисқартиришига учта сабабга кўра шубҳа билан қарашган. Хусусан:

1) Инфратузилма иқтисодий ўсиш учун муҳим бўлсада, инфратузилмага давлат томонидан киритилаётган инвестицияларнинг камбағалликни қисқартиришдаги аҳамияти унчалик катта эмас;

2) Инфратузилмадан кутилган фойда кутилганидан сезиларли даражада кам;

3) Давлат томонидан олиб борилган заиф бошқарув ва унинг соҳага масъул институтларидаги коррупция ҳолатларининг авж олиши, давлат инвестицияларни нотўғри танлаши ва эътибордан четда сақлаш, инфратузилманинг иқтисодий ўсишга қўшадиган ҳиссасини пасайтирди ва камбағалликни қисқартиришдаги аҳамиятини йўқотди.

1-расм. Ривожланган G-7 мамлакатларининг ўртача давлат қарзи, инвестиция ҳамда ЯИМ миқдори йиллар кесимида[3]

Шунга қарамай, назарий жиҳатдан олиб қаралса, давлат бошқаруви кучайтирилса ва институтсионал асослардаги коррупция ҳолатларининг олди олинса, инфратузилма ва камбағалликни қисқартириш ўртасидаги боғлиқлик янада мустаҳкамланиши халқаро донор мамлакатлар томонидан кенг эътироф этилмоқда.

Ўтган йиллар давомида, яъни COVID-19 пандемияси ва унинг миллий иқтисодиётдаги асоратларини камайтиришга қаратилган чора-тадбирлар натижасида, кўпгина ривожланаётган мамлакатлар ҳукуматлари жиддий бюджет чекловларига дуч келишди. Шунга кўра, камбағалликни камайтиришга жисмоний инфратузилма инвеститсияларининг нисбий ҳиссасини баҳолаш муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Хорижий адабиётларни ўрганиш асосида муаллиф томонидан тузилди
2. <https://www.worldbank.org/en/topic/infrastructure/overview#1>
3. Халқаро валюта жамғармасининг маълумотларига асосан муаллиф томонидан тузилди (<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October>).

YEVRO OSIYO IQTISODIY ITTIFOQI: XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna -

TDIU “Fundamental iqtisodiyot” kafedrasi professori, i.f.d.

Nurboyev Jalaliddin Mamadievich -

DTPI “Raqamli iqtisodiyot” o‘qituvchisi kafedrasi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev takidlaganidek, O‘zbekiston Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi bilan kuzatuvchi davlat maqomida qisqa davrda samarali aloqalarni yo‘lga qo‘yishga erishdi. 2020 yilda mamlakatimiz ilk bor Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligida raislik qildi. Bu davr pandemiya sharoitida o‘tganiga qaramasdan, O‘zbekistonning bu boradagi faoliyati muvaffaqiyatli tashkil etildi va yuqori baholandi.[1]

Bugungi kunda jahon xo‘jaligi subyektlari faoliyatining xalqaro mehnat taqsimoti asosida olib borilishini ta‘minlab beruvchi omillardan biri hisoblangan tashqi savdo rivojlanishi turli davlatlar iqtisodiyotidagi mavjud muammolarning optimal yechimlari safiga kiradi va davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlarda tayanch soha bo‘libgina qolmasdan, ijtimoiy, fiskal, monitar va boshqa siyosatlarining iqtisodiyotgi samaradorlikini oshirish bilan xarakterlanadi. Shu bilan birga, xususan, Yevro Osiyo mamlakatlari savdo munosabatlari bugungi kundagi rivojlanib borayotgan savdo munosabatlari kelajagini aniqlashda juda katta ahamiyatga ega. Ya‘ni savdo munosabatlari rivojlanishining iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta‘siri, uning jamiyat hayotidagi roli va mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning natijalari shular sarasidandir.

Yevro Osiyo iqtisodiy ittifoqi faoliyatiga nazar soladigan bo‘lsak mazkur ittifoqning shakllantirishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat: [2]

- A‘zo davlatlar aholisi hayot darajasini oshirish maqsadida iqtisodiyotlar stabil o‘shish sharoitini yaratish

- Ittifoq doirasida tovarlar, xizmatlar, kapital va mehnat resuslarining yagona bozorini tashkil etishga harakat qilish

- Globa iqtisodiyot sharoitida ko‘ptomonlama milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirish, kooperatsiya va modernizatsiya

Ittifoq o‘z vakolatlari doirasida xalqaro huquq subyekti hisoblanadi. Mazkur ittifoqning tashkil etilishi asosida ko‘p tomonlama hamkorlik iqtisodiyotlarning o‘zaro garmonizatsiyasi, iqtisodiyot sohalarida yagona siyosat olib borish, tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi va kapital erkin harakatini ta‘minlash yotadi.

Ittifoq organlari quyidagidan iborat: [2]

1. Oliy Yevro Osiyo iqtisodiy kengashi (Oliy kengash)
2. Yevro Osiyo hukumatlararo kengash (Hukumatlararo kengash)
3. Yevro Osiyo iqtisodiy komissiyasi (Komissiya, YOIK)
4. Yevro Osiyo iqtisodiy ittifoqi sudi (Ittifoq sudi)

Agarda Yevro Osiyo hukumatlari kengashi, iqtisodiy komissiyasi va Oliy kengashi qarorlari o‘rtasida kelishmovchiliklar bo‘ladigan bo‘lsa Oliy kengash qarorlari ustunlik qiladi.